

Intertekstueel lezen bij het vak Nederlands

1 december 2007

Auteur: Ad van der Logt

Volume: 37

Nummer: 2

Pagina's: 3-18

Documenten

- [vonk_jrg37_014.pdf](#)

3 intertekstueel lezen bij het vak nederlands ad van der logt in zijn oratie het mythische substraat verhaalpatronen in de nederlandse literatuur van de twintigste eeuw stelt prof dr jaap goedegebuure dat het intertekstueel lezen een van de grote kansen voor het letterkundeonderwijs in het voortgezet secundair onderwijs zou zijn hij veronderstelt dat leerlingen gestimuleerd zouden kunnen worden ongekende routes door de wereld literatuur te bewandelen routes die niet alleen nieuwe ontdekkingen en inzichten opleveren maar hen tegelijkertijd bewust kunnen maken van de rijkdom die de literaire traditie in zich bergt in zijn openbare les gebruikte goedegebuure de roman karakter van ferdinand bordewijk als voorbeeld hij noemde de bijbel in het bijzonder het verhaal van koning david en absalom uit het oudtestamentische boek 2 samuel en de mythe van oidipous als intertekstuele bronnen daarnaast beschouwt hij karakter als een moderne initiatierite oe kun je als leraar nederlands leer intertekstualiteit op drie lingen op het spoor zetten van deze niveaus intertekstualiteit het gevaar bestaat dat de leraar eerst eindeloos veel we spreken van intertekstualiteit wanneer een informatie moet geven die door de schrijver in een tekst verwijst naar een andere leerlingen geconsumeerd moet wor tekst 1 de tekst waarnaar verwezen wordt den een tweede vraag luidt dus heet de intertekst pretekst of genotekst welke didactische stappen kunnen bij de op de intertekst geïnspireerde tekst wordt zo n exercitie worden gezet allereerst aangeduid met het begrip fenotekst de wordt in dit artikel het begrip intertekstua genoemde specifieke betekenis van het liteit nader omschreven vervolgens wordt begrip intertekstualiteit wordt ook onder ingegaan op drie verschillende niveaus schreven door rigney 2006 maar zij han waarop intertekstualiteit in de kunsten is teert daarnaast een ruimere interpretatie in aan te wijzen daarna wordt het inter de meest brede zin van het woord behelst tekstueel lezen van een roman gedidacti intertekstualiteit alle mogelijke relaties tussen seerd aan de hand van karakter tot slot een tekst en eerder taalgebruik p 101 als worden nog een aantal andere methodieken voorbeeld geeft zij het beroemde gedicht 40 beschreven die de leraar in zijn lessen kan love van roger mcgough

waarin de relatie toepassen tussen twee echtgenoten wordt weergegeven in termen die ontleend zijn aan de taal die bij tennis wordt gebruikt ook de typografie van het gedicht verwijst naar tennistaal december 2007 nummer 2 37e jaargang 4 daarnaast noemt zij de verhalen van nicolaj van de leerling of de school doordat de gogol die qua thema en vormgeving leraar verondersteld wordt altijd vanuit deel geplaatst kunnen worden in de orale traditie gebied 3 te starten en vervolgens via 2 van de russische volksverhalen naar 1 opklimt is de kans zeer groot dat allerlei intertekstuele verbanden aan bod het doel van een intertekstuele analyse is de komen herkomst van de genotekst in de fenotekst op te sporen en die mee te nemen in de op welke wijze kan deze aanpak ook voor betekenisgeving van de tekst goede nederlandse gelden nemen we het middel buure 1996 houdt de mogelijkheid open dat eeuwse dierenepos van den vos reynaerde zowel de fenotekst hierdoor een diepere als uitgangspunt de vraag die op niveau 3 betekenis krijgt als de genotekst op basis gesteld moet worden luidt hoe hebben de van de fenotekst vanuit andere perspectieven leerlingen het verhaal van reinaert de vos tieven tegemoet wordt getreden leren kennen wat weten ze ervan de aanwezige kennis van de leerlingen kan intertekstualiteit beperkt zich niet alleen tot afkomstig zijn uit het suske en wiske de literatuur maar is ook in andere kunsten verhaal de rebelse reinaert of uit het en terreinen aan te wijzen soetaert 2006 voorlezen door een van de ouders van de zoomt vooral in op de relatie tussen boek en populaire bewerking van jan mens of paul film 2 hij beschrijft een onderzoek waarin biegele leerlingen weten dat een vos slim is studenten verfilmingen van literaire boeken omdat ze fontaines fabel van de vos bekeken het bespreken van deze filmfragment hebben gehoord of gelezen menten door studenten literatuur werkte zeer motiverend voor de reflectie en discussie bij niveau 2 moet de vraag beantwoord over het literaire gehalte van het boek worden welke rol het dierenepos speelt in de openbaarheid al naargelang de een andere benadering van het begrip woonplaats van de leerlingen kunnen de intertekstualiteit zit verweven in de didac volgende antwoorden verwacht worden er tische lesopzet die mottart 2003 en is een standbeeld van reinaert in hulst er mottart vanhooren 2006 voorstellen en is een biertje met de naam reinaert in de die ontleend is aan het wijk malpertuis maastricht zijn de straten concept multigeletterd vernoemd naar figuren uit van den vos heden dat door de new reynaerde in groesbeek ligt het bungalow leerlingen weten london group in 1996 park cantecleer waarvan de vakantiehuisjes dat een vos slim werd geïntroduceerd zij de naam dragen van de personages uit van is omdat ze geven de studenten van den vos reynaerde als leerlingen de fontaines fabel de lerarenopleiding de op opdracht zouden krijgen meer van der van de vos dracht een les serie gelijke voorbeelden via internet op te hebben gehoord voor te bereiden over een zoeken is de oogst opzienbarende fiets en of gelezen onderwerp uit het curri autoroutes ziekenhuizen campings zijn culum de studenten naar de vos of de medebewoners van het krijgen de opdracht het waesland genoemd al deze voorbeelden gekozen onderwerp te analyseren en te kunnen beschouwd worden als orientatie problematiseren 1 vanuit het vak 2 vanuit op de behandeling in de klas waarna bena de openbaarheid en 3 vanuit de leefwereld dering 1 het uiteindelijke doel is 37e jaargang nummer 2 december 2007 5 in de literatuur wor-

den verschillende benade 3 pastiche een satirisch verhaal over een ringswijzen genoemd hoe intertekstualiteit engelse detective met assistent die aan de orde gesteld kan worden goede met logica misdrijven oplost zou een gebuure 1996 stelt aan de hand van het pastiche kunnen zijn op de serie ver gedicht een nieuw paaslied van gerard reve halen van sherlock holmes voor voor om een fenotekst eerst mimetisch te waarde is wel dat het eigene van de lezen dat wil zeggen woord voor woord om taal in de pretekst wordt geprofileerd zo tot een bepaalde meaning te komen deze mimetische lezing wordt gevolgd door 4 parodie de schrijver kopieert een een retroactieve lezing waarbij tekstuele genotekst op een komische manier bijzonderheden goedegebouure noemt het gedicht het water de stank van onregelmatigheden afwijkingen duistere gerrit komrij is een parodie op de plaatsen en vormen van beeldend taal moeder de vrouw van martinus nijhoff gebruik worden opgevat als mogelijke ver wijzingen naar de genotekst bij deze deze vakinhoudelijke benaderingen zijn zeer tweede lezing verbindt de lezer deze geschikt voor de leraar maar schieten opvallende elementen van een tekst met tekort voor leerlingen die eenvoudigweg niet elkaar waardoor hij uiteindelijk in staat is beschikken over de vereiste geletterdheid betekenis te geven aan de tekst en de intertekstuele relatie een meer didactische benadering wordt voorgesteld in een lesbrieft van de fontys rigney 2006 legt de nadruk op de ver lerarenopleiding hierin worden drie niveaus schillende varianten waarin intertekstualiteit onderscheiden waarop een kunstwerk naar aan de lezer wordt gepresenteerd een ander kunstwerk kan verwijzen 3 daarnaast wordt een didactische aanpak 1 allusie de verwijzingen in de feno van intertekstueel lezen voorgesteld deze tekst naar de genotekst dienen ter bestaat uit een aantal stappen en is in de uitwerking van de thematiek van de lesbrieft alleen toegespitst op de bijbel als fenotekst zo dient in de divina com intertekst allereerst noteert de lezer media het optreden van vergilius gezien afwijkende zinnen of woordgroepen en te worden als een directe verwijzing vervolgens selecteert hij de belangrijkste dantes divina commedia is de opvol woorden deze methode is vergelijkbaar ger van vergilius aeneis een beruchte met de retroactieve lezing zoals voor allusie is het verhaal de rebelse gesteld door goedegebouure daarna zoekt reinaert uit de reeks suske en wiske hij met behulp van het woord dat naar eigen waarin verschillende verwijzingen wor inschatting de minste treffers op zal leveren den gemaakt naar marc dutroux in een concordante op het internet bijvoorbeeld en 2 creatieve navertelling een bekend ver leest hij de gevonden treffers door als de haal wordt in aangepaste vorm na genotekst is gevonden probeert de lezer verteld de zoektocht van kasper in de de context van het citaat uit de genotekst onderwereld op zoek naar zijn geliefde in als uit de fenotekst te achterhalen en te de goden moeten hun getal hebben van verduidelijken om ten slotte de vraag te hubert lampo is een moderne bewerk kunnen beantwoorden welke betekenis het king van de orpheus mythe bijbel citaat in de fenotekst heeft omdat december 2007 nummer 2 37e jaargang 6 in dit artikel het intertekstueel lezen van tussen hemzelf en medegevangene jean leerlingen uitgangspunt is is hier gekozen op weg naar de gaarkeuken in het concen voor een verdere uitwerking van deze tratiekamp auschwitz complete clausen op benadering uit de divina commedia van dante in een poging zijn medegevangene italiaans

te citaat leren deze clausen zijn alle afkomstig uit het gedeelte inferno de hel en wel in het citaten zijn letterlijke overnames die leer bijzonder uit de achtste kring de malebolge lingen gemakkelijk kunnen herkennen zo bedriegers canto 26 regel 85 142 hij zegt primo levi in het hoofdstuk ulysses kan zich echter niet alle regels van dit zang uit is dit een mens in een gesprek tekstfragment herinneren ik kan maar een vers redden maar het is de moeite waard erbij stil te staan ten teken dat de mens niet verder zich begeve *accio che luom pik oltre non si metta si metta* ik moest in het lager komen om te zien dat het hetzelfde woord is van eerst e *misi me* maar dat zeg ik niet tegen jean ik weet niet zeker of het wel belangrijk is ho-
eveel meer zou er nog te zeggen zijn en de zon staat al hoog het is al haast twaalf uur ik heb haast razende haast luister let op *pikkolo zet je oren en je verstand wijd open je moet het begrijpen bedenkt uit welk zaad gij gesproten zijt niet om als vee te leven schiep men u maar om te reiken naar het hoogste en het beste considerate la vostra semienza fatti non joste a viver come bruti ma per seguir virtute e
conoscenza* bij een onderzoek door of een bespreking 3 wat is de belangrijkste informatie uit het met leerlingen van alle citaten in dit tekstgedeelte vers 85 142 dat hij zich hoofdstuk kunnen drie vragen worden wel kan herinneren gesteld op intertekstueel niveau 1 wat is het verband tussen auschwitz de allereerste vraag kan zonder lezen van en het gedeelte inferno van de divina de fenotekst beantwoord worden op basis *commedia* van de algemene historische kennis die bij 2 waarom kiest primo juist voor canto de lezer bekend mag worden verondersteld 26 de tweede vraag kan pas opgelost worden 37e jaargang nummer 2 december 2007 7 wanneer het tekstfragment zowel mime indirecte verwijzing tisch als retroactief is gelezen waarbij de hierboven geciteerde dichtregels als meest de indirecte verwijzing is niet zichtbaar als belangrijk worden onderkend door de citaat maar wel als een verwijzing naar de daarin uitgesproken opdracht in de context intertekst herkenbaar het is de bedoeling van de tijd te plaatsen kan in een onder dat de lezer de verwijzing ziet zodat hij wijsleergesprek de hypothese worden uit daardoor de tekst beter kan begrijpen in gesproken dat deze claus niet alleen twee vrouwen van harry mulisch bezoeken betrekking heeft op de joden in het concen de beide hoofdpersonen laura en sylvia tratiekamp maar ook op het allereerste samen met de ex van laura het toneelstuk streven van de moderne humanistische orpheus vriend een indirecte verwijzing mens uit de veertiende eeuw naar kennis 4 naar de geschiedenis van orpheus en de verwijzing naar de middeleeuwse eurydice 5 legende van odysseus reis naar de louteringsberg blijft hier onbesproken een tweede voorbeeld is de conference omdat ze een voorbeeld is van een indirecte bijbelverhaal van hans teeuwen door het verwijzing expres verkeerd toepassen en combineren van de intertekstuele gegevens wordt de lachlust van het publiek opgewekt d r was dan het begin van de wereld was nog helemaal niks alleen een soort jeugdboerderij met twee mensen mozes en allibabba maar ja ja maar die hadden van de giftige appel gegeten en toen waren ze in slaap gevallen en toen was het keihard gaan regenen en zo hard gaan regenen dat de dieren van de boerderij bijna verdronken waren maar toen had jesus had dat water veranderd in rode wijn en toen was dat een rooie zee geworden en toen ging dat uit mekaar en toen had de ene helft de walvis opgezopen en de andere helft jonas de dooper ja maar die jo-

nas de dooper die werd toen zo dronken die ging mensen natgooien met water ja en dat die mensen ook zeiden van schei nou eens uit met die nat te gooien met water ja en dat was ook terecht dat eh ja toen wilde die nog steeds niet ophouden en toen was er zo n vrouw van delilah die heeft zo z n haren afgeknipt en toen was het een hanekam geworden en toen moest ie drie keer kraaien maar toen wilde ie nog steeds niet ophouden en toen zeiden ze van nou is het echt mooi geweest hanteeuwen net index ht teksten hard en zielig 23 verborgen opname vierde hoofdstuk van de wetten van connie palmen 1991 bezoekt de hoofdpersoon een verborgen opname is niet zichtbaar als de studente marie deniet een hoogleraar citaat ook niet als verwijzing maar zit als filosofie clemens brandt deze man is een het ware verborgen in de fenotekst in het uitgetreden kloosterling en zij voelt zich tot december 2007 nummer 2 37e jaargang 8 hem aangetrokken en gaat met hem naar onderstelling de beslissing nemen alles voor bed maar voor het zo ver is doet zij bij hem de leerlingen voor te kauwen om hen op het zijn schoenen en sokken uit intertekstuele verband te wijzen leerlingen en likt zijn voeten schoon zijn bekend met alle hierboven beschreven in de jeugd niet veel leerlingen zullen in niveaus van intertekstualiteit alleen kennen cultuur speelt dit fragment een verwijzing zij de term intertekstualiteit als zodanig intertekstueel zien naar lucas 7 waarin niet in de jeugdcultuur speelt intertekstueel lezen kijken en de prostituee maria mag lezen kijken en luisteren een grote rol zo luisteren een dalena ongeveer hetzelfde zijn er intertekstuele verbanden aan te grote rol doet met de voeten van wijzen in reclames liedteksten films strips jesus naast dit bijbelboek enzovoort als leerlingen hun waardering is mariken van nieumeghen uitspreken over een songtekst of film de tweede intertekst in dit hoofdstuk want vergelijken ze video of muziekclips met brandt spreekt marie deniet aan als elkaar een paar voorbeelden worden hier emmeken op leerlingniveau uitgewerkt citaat intertekstualiteit op in de top 2000 stond eind december 2006 leerlingniveau een nummer van de britse symfonische rockformatie barclay james harvest de leraren maken een grote fout als ze er van titel van de song was titles en bevatte uitgaan dat leerlingen intertekstueel lezen directe verwijzingen naar titels van beatles niet kennen en op grond van die voor liedjes the long and winding road that leads to your door here comes the sun it s alright people shout for more but were you trying to deceive telling me all you need is love to succeed across the universe one after nine o nine i got a feeling for you blue and i feel fine i tried so hard to make believe that i d see all you need is love to succeed chorus lady madonna let it be something in the way you moved me yesterday all you need is love so they say 37e jaargang nummer 2 december 2007 9 niet alleen verwijzen de gecursiveerde verheffing te kennen lambiek neemt zich woordgroepen naar liedteksten van de voor om pas bij suske en wiske terug te britse popformatie uit liverpool zelfs hele keren als hij schatrijk is geworden als hij zinnen zijn overgenomen daarnaast doet een paar plaatjes verder een zwevende de muziek van dit nummer wel erg sterk bundel bankbiljetten ziet rent hij er als een denken aan bepaalde beatles melodieen in dolleman achteraan de bundel blijft hangen feite is hier dus sprake van een dubbele boven een louche herberg het gouden kalf intertekstualiteit tekst en muziek een intertekstuele verwijzing naar exodus 32 4 die beheerd wordt door mazoutan

en indirecte verwijzing zijn vrouw belzabel zij kunnen er wel voor zorgen dat lambieks wens vervuld wordt in videoclips films songteksten reclame zie fragment stripverhaal wordt zeer veel gebruik gemaakt van intertekstualiteit wie kent nog de allereerste lambiek heeft zich na het tekenen van het grote reclamecampagne van kennisnet contract ontwikkeld tot een niets en waarin een jonge einstein de centrale figuur niemand ontziende kapitalist zoals in elk was of de reclame voor delta lloyd waarin verhaal zetten de vrienden alles op alles om een aantal me ers op paard waren gezeten lambiek voor de ondergang te behoeden en een tweetal wel erg sterk deed denken uiteindelijk lukt het met behulp van de aan don quichotte en sancho panza beeldhouwer fantamoer het onheil te keren leerlingen krijgen in stripverhalen intertekst hij maakt stenen amor beeldjes en stuurt ze tuele verbanden met de paplepel ingegoten daarna op lambiek af om hem met een pijl zo ontmoeten asterix en obelix in asterix en in zijn hart te raken nu pas komen we te obelix in hispania don quichote en sancho weten wat het contract met mazoutan en panza talloze titels uit de reeks suske en belzabel inhield lambiek verkocht zijn hart wiske verwijzen naar interteksten de rebelse en ziel om met een computer zo veel reinaert de dolle musketiers de straatridder mogelijk geld te verdienen maar elke keer en de nachtwachtbrigade gaan terug op als hij het apparaat gebruikte moest hij een respectievelijk van den vos reynaerde de stukje van zijn hart aan deze nieuwe drie musketiers en de man met het ijzeren machine afstaan als jerom met een anti masker alexandre dumas cervantes don tankwapen de computer opblaast lijkt een quichotte en het beroemdste schilderij van happy end aanstaande fantamoer beseft rembrandt van rijm dat mazoutan nog steeds in het bezit is van het contract dat lambiek heeft getekend verborgen opname lambiek kan alleen maar gered worden wanneer iemand zich voor hem opoffert als de poenschepper een verhaal uit de suske mazoutan onze vrienden bedreigt met en wiske reeks begint in de haven van eenzelfde antitankwapen loopt fantamoer antwerpen waar tante sidonia suske en recht op het wapen af de duivel is verslagen wiske op zoek zijn naar lambiek die en lambiek mag in het huis van tante zelfmoord wil plegen de lezer ziet hem met sidonia bekomen van de schrik een steen naar de waterkant lopen maar gelukkig hij gooit alleen de steen in het in feite hebben de lezertjes van suske en water om zijn zenuwen te kalmeren dat hij wiske kennis gemaakt met het duivels daarna kalm is geeft hij met luide stem contract uit de faust legende dit contract december 2007 nummer 2 37e jaargang 10 bestaat uit drie fasen en die zijn door willy karakter een voorbeeld vandersteen verwerkt in dit verhaal in de eerste fase van het duivelscontract besluit de vraag is nu hoe een leraar zijn leerlingen iemand in dit geval lambiek vanuit een kan voorbereiden op het ontdekken van de wanhopige gemoedstoestand toe te geven intertekst bij karakter van bordewijk dat aan de influisteringen van de duivel het daarbij enige leraarsturing noodzakelijk is tekenen van het contract vormt de tweede moge duidelijk zijn er zullen maar weinig fase van het contract in ruil voor kennis leerlingen zijn die de intertekst op het niveau macht rijkdom of wat dies meer zij tekent van de verborgen opname vanzelf ont de ongelukkige een contract waarin hij dekken de leraar zou kunnen beginnen belooft na een bepaalde periode zijn ziel te met het laten lezen van de laatste ont verkopen aan de duivel in de meeste meeting tussen kata-

dreuffe en drever middeleeuwse verhalen met zo n contract haven niet alleen verwijst dit fragment naar krijgt de ondertekenaar berouw over zijn de ondertitel van de roman door gebruik te zondig leven en keert hij de duivel de rug maken van juist dit fragment kan de leraar toe om weer opgenomen te worden in de bij de oriëntatie op de roman verder gestalte katholieke kerk zal hij schuld moeten geven door de verfilming van het boek erbij belijden en boete doen deze derde fase is te betrekken als het fragment begint is wel aanwezig maar de boetedoening wordt katadreuffe tot advocaat beedigd overgelaten aan fantamoer 37e jaargang nummer 2 december 2007 11 die avond ging katadreuffe voor een laatste afrekening naar zijn vader het was een plan jaren lang gekoesterd het uur van vergelding had geslagen het zou een waardige vergelding zijn met een kalme pas ging hij naar de armenbuurt het licht glimmerde op de eerste verdieping door de kieren der raamgordijnen hij liep bedaard de stenen wenteltrap op duwde de eerste deur open een bel monk in de verte de tweede de derde maar er gingen onverklaarbare tonen door het lege gebouw in een uithoek en het had iets sinisters de opgestoken avondwind bespeelde de vloerharpen in een zeurig mineur hij ontgaf het zich weer hij begreep het geluid met hij stond voor zijn vader dreverhaven zat stil met zijn hoed en zijn jas maar hij rookte niet hij dronk niet hij was wakker de hand van een oude heerser uit de volksklasse opgekomen wees een stoel katadreuffe negeerde het gebaar ik wou dreverhaven viel hem in de rede zo jacob willem waaraan dankt die ploert van een vader de eer van het bezoek van zijn zoon ding je naar de positie van die smiegtige schuwagt nu je beedigd bent hij lachte hard en sarcastisch en het was katadreuffe vreemd te moede niet om de lach maar om het gesprokene ik wou u juist vertellen vader dat wat ik indertijd bij ons eerste gesprek tegen u gezegd heb in mijn boosheid over ploertigheid dat ik dat terugneem ik heb daar spijt van ik heb lang gewacht met de betuiging van mijn spijt ik wil het nu niet langer uitstellen omdat ik u tegelijk kom zeggen hier haperde hij even want dwars door de ernst van dit onderhoud schoot hem de gedachte te binnen dat hij zijn vader niet tutoyeerde gelijk hij zijn moeder deed dat hij dit eenvoudig niet zou hebben gekund tegelijk kom zeggen dat dit mijn laatste bezoek aan u is u hebt me niet klein gekregen daarvan bent u nu zeker wel overtuigd ik ben vandaag beedigd u weet het al het zal u wel spijten maar ik ben beedigd en ik heb hier alleen nog aan toe te voegen dat dit mijn laatste bezoek aan u is ik zeg u voorgoed vaarwel ik erken u niet meer als mijn vader als wat ook u bestaat niet meer voor mij het oude en grauwbestoppelde gezicht tegenover hem veranderde het werd jong er kwam een glans op het lachte waarlijk de vader na jaren sarcasme lachte het werd zo onherkenbaar dat de zoon ervan schrok en hij schrok ook en meer van een hand vol grijs apehaar die dwars over het tafelblad naar hem werd uitgestoken maar ogenblikkelijk verkeerde zijn schrik in woede de duistere woede van het verwante bloed hij was plotseling zijn voornemen van een waardige vergelding totaal vergeten en hij werd klein klein om te wanhopen zo klein een klein stikdonker bloed beheerste hem hij had wel in een doosje gekund maar hij dacht dat zelfs de grote kerk hem niet kon bevatten wat riep hij nu ik ondanks al uw pogingen er toch ben gekomen nu zou ik nog een hand van u aannemen en worden gefeliciteerd nooit nooit van een vader die mij mijn hele leven heeft tegengewerkt december 2007 nummer 2

37e jaargang 12 dreverhaven was achter zijn bureau gaan staan zijn vuisten met het grijze haar steunden op het blad het voile gewicht van zijn zware bovenlijf drukte op zijn vuisten ze kregen een lomp vlechtwerk van aderen hij leek een als mens verkleed monster een vergrijsde gorilla zijn mond opende zich als om een gebrul uit te stoten en evenwel en evenwel of meegewerkt zei hij langzaam en duidelijk en schor maar zacht en het klonk zo geheimzinnig deze mens werd op slag een raadsel en katadreuffe bevangen in boosheid en schrik maar strak van trekken keerde zich of en ging zonder woord zijn gevoel van hooghartigheid begon vreemd in hem weg te smelten hij mocht het niet tonen die hoogmoed behield hij hij ging zonder een woord en wederom was daar in een uithoek van het gebouw het vreemde snarenspeel het begeleidde zijn heengaan luguber na lezing van dit fragment laat de leraar de interpretatie betekenen dit dat de zoon in leerlingen twee filmfragmenten van dezelfde opstand is gekomen tegen zijn vader en dat ontmoeting zien de ontmoeting tussen de vader er op uit is om zijn zoon te zoen en vader is zowel aan het begin als vernietigen aan het eind van de film gemonteerd de leraar kan de leerlingen de opdracht geven didactisering van de intertekstualiteit beide fragmenten te bekijken en deze te vergelijken met de oorspronkelijke tekst als de leraar heeft nu diverse keuzes hij kan in geoefende filmkijkers geven ze al snel aan een open onderwijsleergesprek of met dat het grootste verschil gelegen is in het behulp van een woordweb met zijn leer perspectief het begin van de film wordt lingen onderzoeken welke andere con verteld vanuit het perspectief van kata frontaties tussen zonen en vaders bij de dreuffe het laatste fragment wordt vanuit leerlingen bekend zijn 6 tijdens het onder het gezichtspunt van dreverhaven gezien wijsleergesprek kan de leraar aansturen op het effect is dat de film door deze perspec de literaire bewerkingen ervan de leraar tiefwisseling een totaal andere kijk geeft op kan vervolgens met behulp van de werk het verhaal van katadreuffe is hij wel vorm eenvoudige experts groepen forme tegengewerkt door zijn vader tevens krijgt ren die elk verschillend materiaal krijgen dat de kijker een grotere sympathie voor de te maken heeft met de oorspronkelijke vaderfiguur dan hij steeds gedurende de intertekst 7 daarbij valt te denken aan de hele film heeft gehad lemma s abraham of absalom uit van abraham tot zacharia het stripverhaal de de film benadrukt sterk dat er zich een strijd tombe van absalom etsen of schilderijen op leven en dood afspeelt tussen zoon en onder andere van rembrandt tiepolo vader jacob gaat dreverhaven letterlijk te illuminatie uit la charite psalter fragmenten lijf en ook dreverhaven schuwt het geweld uit david in ballingschap van vondel muziek tegen zijn zoon niet de film kan de robert ramsey when david heard leerlingen helpen om deze strijd op leven en strawinsky abraham and isaac fragmenten dood van twee zijden te bezien qua uit de opera absalon van samuel david 37e jaargang nummer 2 december 2007 13 de website kan zijn ook afkomstig uit de wereldliteratuur goede diensten bewijzen door op de herman hesse siddharta w c faulkner zoekfunctie bordewijk te klikken verschijnt absalom absalom en ivan turgenev ottsy i de intertekst op het beeldscherm mocht de deti als de leraar deze insteek wil kiezen leraar dit een te grote stap vinden de kan hij wederom gebruik maken van de intertekst is namelijk meteen gevonden werkvorm eenvoudige experts waarbij de kan hij met behulp van dezelfde site een leerlingen in een

groep ieder een roman over aantal andere bronnen vinden waarin vaders en zonen lezen en hun ervaringen hetzelfde thema in romans gedichten en hierover uitwisselen bij deze aanpak fungeert toneelstukken wordt beschreven de site karakter dus als intertekst noemt onder andere joab van hellema prins absalom en de generaal een gedicht voor oidipous kan eenzelfde werkwijze van j b charles en het treurspel absalom worden gehanteerd de haat tegen de vader van de vlaamse schrijver rene de clercq dreverhaven en de liefde voor de moeder ook voor abraham worden diverse bronnen joba vormen een kerngegeven in de roman genoemd uit deze bronnen kan hij de leer met behulp van de site en het lemma het verband tussen katadreuffe drever oidipous uit moorman uitterhoeve 1987 haven en david absalom en of abraham kan de leraar een keuze maken in het izaak ontdekken eventueel kunnen de materiaal film theater beeldende kunst bronnen uitgebreid worden met afbeelding schilderij kunst dat hij de leerlingen voorzet dingen van schilderijen op de site met behulp van poëzie kunnen leerlingen uitstekend kennismaken met de intertekst de de cd literom kan eveneens goede mythe van oidipous in de nederlandse diensten bewijzen de leraar kan een aantal literatuur zijn talloze gedichten te vinden die recensies van beroepsrecensenten selecteert aan hem refereren oidipous anne enquist teren waarin verwezen wordt naar de mickey walvis pieter geert buckinx hoe op achterliggende intertekst dat levert bij een zondag oedipus octopus werd en wat er karakter verwijzingen op naar koning david daarna gebeurde rob schouten en oedipus oidipous en king lear met behulp van en antigone simon vestdijk deze trefwoorden kan hij andere werken met dezelfde thematiek selecteren goedegebuure wijst in zijn oratie op het eigenaardige slot waarin katadreuffe ineens de de intertekstualiteit van karakter hoeft niet wens uitspreekt naar de kerk te willen gaan altijd uit te monden in het lezen van de hierin ziet hij een samengaan van de oidipous interteksten david absalom en abraham mythe en het verhaal van abraham en izaak uit izaak uitgaande van het door pieter steinz genesis 22 om deze intertekstuele relatie te ontwikkelde literaire schema kunnen op de ontdekken zullen de leerlingen het boek site nieuwe interteksten gelezen moeten hebben dus deze inter worden onderzocht die de relatie tussen tekstualiteit kan slechts met behulp van boven vaders en zonen beschrijven de voorbeelden genoemd materiaal als verdiepingsopdracht die daar worden genoemd beperken zich na het lezen van het boek worden opgedragen niet alleen tot de nederlandse literatuur aan de leerlingen het bewuste tekstfragment boudewijn buch een kleine blonde dood en waarnaar goedegebuure verwijst is wederom karel glastra van loon de passievrucht maar te vinden op december 2007 nummer 2 37e jaargang 14 methodieken van petrarca eurydice uit de mythe van orpheus martha uit een vlucht regen voorspellend lezen wulpen leerlingen kunnen in de populaire cultuur zoeken of ze in strips soaps films leerlingen zijn heel goed in staat om de enzovoort hetzelfde motief kunnen vinden 8 inhoud van verhalen of romans te voor een andere opdracht is de vergelijking spellen als een leraar de nadruk wil leggen tussen titels daarvoor is lezen etcetera op intertekstualiteit kan hij er voor kiezen pieter steinz gids voor de wereldliteratuur om zelf een aantal zinnen of tekstgedeelten van onschatbare waarde hierin vindt de uit de fenotekst te selecteren waarin direct leraar 416 schrijverslemma s en 52 literaire of indirect wordt ver-

wezen naar de inter schema s waarin intertekstuele verwijzingen tekst en de leerlingen laten raden waar het zijn opgenomen 9 verhaal of de roman met inbegrip van de genotekst over zal gaan door het brain webkwesties stormen zo veel mogelijk te stimuleren komt vaak de intertekstualiteit bovendrijven voor de leraar kan het intertekstueel lezen ook waarde daarbij is wel dat de leraar de tekst bevorderen door de leerstof aan te bieden in fragmenten beperkt tot een webkwestie 10 hij kan de bronnen die een a twee zinnen en dat leerlingen op het internet moeten bestuderen het totale aantal fragmen zodanig kiezen dat de relatie met andere leerlingen zijn ten niet meer dan vijftien romans en verhalen er in opgenomen is voor heel goed in staat bedraagt in mijn eigen de romans waarin de bijbel een grote rol om de inhoud van onderwijspraktijk heb ik speelt is de site verhalen of deze methodiek vaak toe een uitstekende hulpbron de intertekstuele romans te gepast en ik moest steeds verbanden in tientallen romans gedichten en voorspellen verbaasd vaststellen dat toneelstukken vanaf de middeleeuwen tot de leerlingen uitstekend in moderne tijd worden hier overzichtelijk staat waren om 60 tot gepresenteerd ook de a tot z boeken van 75 van de inhoud te voorspellen het uitgeverij sun dienen hier genoemd te brainstormen kan gesublimeerd worden worden 11 de verschillende delen bevatten door de leerlingen ook alle associaties te tientallen lemma s over personen uit het oude laten nazoeken in de mediatheek en nieuwe testament de klassieke oudheid de middeleeuwen de renaissance enzovoort inzoomen voor de klassieke oudheid kan de leraar terugvallen op de sites bij de bespreking van een roman kan de leraar ook inzoomen op een bepaald verhaalmotief zo kan hij bij de bespreking van en het dwaallicht van willem elsschot leerlingen laten discussieren over het antwoord op de vraag of de vier afghanen maria zullen hyperlinks vinden of niet daarna kan een link worden gelegd naar het motief van de onbereikbare bij het lezen van poëzie kan de leraar de ideale vrouw in de wereldliteratuur dulcinea leerlingen helpen met intertekstueel lezen uit don quichote beatrice van dante laura door bepaalde woorden in een gedicht weer 37e jaargang nummer 2 december 2007 15 te geven als een hyperlink hiermee geeft hij wordt dus als zoekterm aan de leerling aan dat dit betreffende woord verwijst naar gepresenteerd edward vanhoutte was een andere literaire bronnen de leraar hoeft de van de eersten die deze mogelijkheid hyperlink nog niet ingevuld weer te geven beschreef 12 de eerste strofe van marsua leerlingen zouden zelf op zoek kunnen gaan van hugo claus kan dan aldus aan de naar de verborgen intertekst de hyperlink leerlingen worden gepresenteerd marsua de koorts van mijn lied de landwijn van mijn stem lieten hem deinzend achter wolfskeel apollo de god die zijn knapen verstikte en zwammen botte messen zong wolfskeel grintgezing met het gebruik van de zoekmachine google het pleidooi van goedgebuure voor meer vinden de leerlingen al snel de marsyasmythe aandacht voor intertekstueel lezen sluit aan bij uit ovidius metamorfosen en de link met the het postmodernistische karakter van de golden bough van james frazer moderne nederlandse lite ratuur waarin interteks natuurlijk moet tualiteit een van de belang een leraar rijkste kenmerken is bij de leerlingen op een verdieping in fictie intertekstueel bespreking van de meest moderne nederlandse let spoor zetten natuurlijk moet een leraar leerlingen op een terkunde zullen leraren maar het maakt intertekstueel spoor zet-

ten maar het maakt leerlingen kunnen helpen een verschil of hij een verschil of hij alle verbanden zelf gaat hoe deze de intertekstuele alle verbanden vertellen of de leerlingen handreikingen verbanden kunnen ontdek zelf gaat vertellen aanbiedt waardoor ze later bij het lezen van ken een uitdaging die niet of de leerlingen een tweede boek zelf op ontdekkingstocht alleen beperkt hoeft te handreikingen kunnen gaan eenmaal op dit spoor gezet blijven voor de postmo aanbiedt blijken 5 en 6 vwo ers aso ers boeken met derne nederlandse litera intertekstuele verbanden als literatuur met tuur maar eveneens kan worden toegepast een grote l te beschouwen wat ze vooral bij het laten lezen van de middelnederlandse apprecieren is het ambacht van de schrijver literatuur hij is in staat een bestaand verhaal zo te vertellen dat er bij intensieve lezing een tweede ouder verhaal tevoorschijn komt ad van der logt interfacultair centrum voor lerarenopleiding onderwijsontwikkeling en nascholing iclon universiteit leiden logt iclon leidenuniv nl december 2007 nummer 2 37e jaargang 16 noten 1 de term intertekstualiteit werd door julia kristeva geïntroduceerd zie van bork g j struik h verkruijsse p j vis g j 2002 letterkundig lexicon voor de neerlandistiek leiden zie ook de termen genotekst en fenotekst zijn eveneens afkomstig van kristeva en verder uitgewerkt door roland barthes de term pretekst wordt gehanteerd door rigney 2006 2 zie hiervoor in het bijzonder hoofdstuk 4 perspectieven op geletterdheid 3 de indeling in drie verschillende niveaus is ontleend aan een lesbrief van de lerarenopleiding fontys tilburg 4 een onderwijsleergesprek olg is een gesprek tussen de leraar en de leerlingen of tussen leerlingen onderling onder leiding van de leraar bij een olg bepaalt de leraar het onderwerp van het gesprek tevens probeert hij het denken van de leerlingen te ontwikkelen het olg kan zowel open als gesloten zijn in een open olg vindt het gesprek plaats tussen leraar en de leerlingen bij een gesloten olg vindt de interactie plaats tussen leraar en leerling en daarna tussen leraar en een andere leerling enz zie ebbens s ettekoven s 2005a p 117 134 5 mathijssen 2004 beweert dat het boek twee vrouwen op zijn beurt weer een fenotekst is van een twee vrouwen 1840 van betsy hasebroek 6 een woordweb mindmap is een didactische oefening uit de categorie cognitieve vormgevers waarmee de leraar het denken van leerlingen over een bepaald onderwerp kan visualiseren en ordenen zie ebbens s ettekoven s 2005b p 196 7 de werkvorm eenvoudige experts is een van de drie basisstructuren van samenwerkend leren de leraar verdeelt bij deze werkvorm de centrale vraag of opdracht in evenveel deelopdrachten als de groepen groot zijn zie ebbens s ettekoven s 2005b p 102 8 de opdracht is ontleend aan de site willem elsschot een digitaal project de site is te vinden op 9 ook lezen op locatie een ander boek van peter steinz over de wereldliteratuur kan goede diensten bewijzen 37e jaargang nummer 2 december 2007 17 10 een webkwestie is een door de leraar geprogrammeerde zoektocht op het internet zie 11 bedoeld worden o a van abraham tot zacharia van achilles tot zeus van aiol tot zwaanrider enzovoort 12 zijn bespreking van het gebruik van hypertext bij marsua is te vinden op bibliografie barthes r 1986 het plezier van de tekst nijmegen ebbens s ettekoven s 2005a samenwerkend leren praktijkboek groningen houten ebbens s ettekoven s 2005b effectief leren basisboek groningen houten goedegebuure j 1996 herschrijving en verschrijving intertextueel kruisverkeer tussen bijbel en lit-

eratuur nederlandse letterkunde 1 p 30 44 goedegebuure j 2006 het mythische
substraat verhaalpatronen in de nederlandse literatuur van de twintigste eeuw
oratie universiteit leiden mathijzen 2004 nederlandse literatuur in de romantiek
1820 1880 nijmegen moorman e m uitterhoeve w 1987 van achilles tot zeus nijme-
gen mottart a vanhooren s 2006 onderwijs als contact en confrontatie in mottart a
vanhooren s twintigste conferentie het schoolvak nederlands gent mottart a 2003
over de noodzaak van reflectie op onderwijsinhouden velon tijdschrift voor
lerarenopleiders 24 2 p 33 40 rigney a 2006 teksten en intertekstualiteit in brillen-
burgh wurth k rigney a red het leven van teksten een inleiding tot de literatuur-
wetenschap amsterdam soetaert r 2006 de cultuur van het lezen den haag decem-
ber 2007 nummer 2 37e jaargang 18 steinz p 2003 lezen etcetera gids voor de
wereldliteratuur amsterdam steinz p 2004 lezen op locatie atlas van de wereldliter-
atuur amsterdam van boven e dorleijn g 1999 literair mechaniek inleiding tot de
analyse van verhalen en gedichten bussum van der logt a 2006 intertekstualiteit
bij het vak nederlands een nieuwe uitdaging in mottart a vanhooren s twintigste
conferentie het schoolvak nederlands gent vervaeck b 1999 het postmodernisme
in de nederlandse en vlaamse roman brussel nijmegen 37e jaargang nummer 2 de-
cember 2007